

УДК: 339.923

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНВЕРГЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

КОРНЄВ М. М.,
д-р екон. наук, декан Донецького
державного університету управління

У статті розглянуто проблемні питання та основні особливості конвергенції економічних систем. Проведено аналіз динаміки коефіцієнтів порівнянності ВВП та інфляції з використанням методу розрахунку диференціалів щодо векторів інтеграційного розвитку.

Ключові слова: конвергенція; інтеграційний розвиток; економічні системи.

В статье рассмотрены проблемные вопросы и основные особенности конвергенции экономических систем. Проведен анализ динамики коэффициентов сопоставимости ВВП и инфляции с использованием метода расчета дифференциалов относительно векторов интеграционного развития.

Ключевые слова: конвергенция; интеграционное развитие; экономические системы.

In a research study examines the basic trends of convergence of economic systems. The analysis of the dynamics of the coefficients of the comparability of GDP and inflation using the method of calculating differentials on vectors of integration development.

Keywords: convergence; integration development; economic systems.

Вступ. Одним із пріоритетних напрямів економічного, політичного й соціального розвитку є інтеграція України з державами Європейського Союзу. Конвергенція економічних систем відбувається на основі синхронізації основних макроекономічних, фінансових, правових і фіскальних індикаторів в умовах формування й розвитку ринкових відносин як усередині держав, так і у взаємодії із зовнішніми ринками.

Актуальними та одночасно дискусійними залишаються теоретичні й методичні питання оцінки реальності вступу України в ЄС на умовах рівнозначної інтеграції, а також визначення оптимальної межі ефективної конвергенції на міждержавному, міжрегіональному й міжгалузевому рівні. Багатовекторна інтеграція припускає не тільки появу нових форм організації ринкового, митного та валютного простору, але й набуття необхідного запасу міцності й надійності в подоланні таких перманентних явищ, як глобальні та локальні циклічні спади і підйоми.

Критерієм вибору вектора розвитку інтеграційної структури України стає підвищення ефективності взаємозв'язків в системі міжнародної кооперації та спеціалізації з оглядом на динаміку структурних зрушень національної економіки. При цьому найбільш актуальними є питання синхронізації макроекономічних, монетарної і фіскальної показників, нормативно-правової бази, а також форм регулювання економічних відносин України з питань зовнішньоекономічних просторів не тільки в сучасних умовах, але і в довгостроковій перспективі.

Для успішної інтеграції в світову економіку та оптимізації структури зовнішньо-економічних зв'язків важливо визначити шляхи забезпечення позитивної динаміки основних макропоказників у порівнянні з іншими державами, що можливо тільки за наявності відповідної методики.

Увага до цієї проблеми вчених-економістів Бабиніної Л. [1], Гейця В. [2, 3, 4], Єрохіна С. [5], Ляшенко В. [6], Філіппенко А. [9], Чернецького Ю. [10], Чухно А. [11] знайшла відображення в системі поглядів на перспективи інтеграційного розвитку України в умовах глобалізації.

У результаті інтернаціоналізації економічних процесів, відзначає Єрохін С., сформувалася така структура світового господарства, яка включає світовий ринок товарів і послуг, світовий ринок капіталів, світовий ринок робочої сили, міжнародну валютну систему, міжнародну кредитно-фінансову систему [5, с. 354].

Будучи відкритою системою і структурним елементом глобальної економіки, Україна об'єктивно залучена в товарно-грошові відносини на внутрішніх і зовнішніх ринках. Позитивна динаміка тенденцій інтернаціоналізації залежить як від ступеня індустріалізації, обумовленої економічною, матеріально-речовою і технологічною структурою національної економіки, так і від рівня інтегрованості.

Методологічним обґрунтуванням взаємовигідності концепції ефективної конвергенції в стратегії інтеграційного розвитку для розвинених країн і країн, що розвиваються, є активна позиція провідних сил сучасності – транснаціональних корпорацій (ТНК), які виявляють інтерес до промислової реструктуризації більшості країн, що розвиваються на основі гомогенізації і стандартизації виробництва і споживання [5, с. 381].

Відповідно, поляризація в плані економічних можливостей світової економіки не є перешкодою для взаємодії гетерогенних структур і виступає джерелом «нової» енергії для відкритих систем.

Головною особливістю конвергенції є придбання неродинними організаціями, які мають різне походження, подібної будови і функцій внаслідок пристосування до умов подібного середовища проживання [12, с. 317].

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному та методологічному обґрунтуванні багатовекторної інтеграції національної економіки на основі аналізу конвергенції параметрів, які є індикаторами ефективності відтворювальної структури і приводяться до спільного знаменника зі зваженням на відносності таких показників, як ВВП, інфляція, сальдо платіжного балансу, рівень безробіття, державний борг, бюджетний дефіцит.

Стратегія інтеграційного розвитку має не тільки будуватися на ритмічності й синхронності систем, але й втілювати конкретні форми, насамперед, інтеграції, спрямованої на зростання виробництва в конкретних галузях, з подальшою інтернаціоналізацією ринкового простору, що виявиться в збільшенні частки експорту та імпорту.

Отже, концепція багатовекторної інтеграції полягає в можливості різношвидкісного руху в рамках глобальної економіки або такого конгломерату, яким є ЄС.

Приклад з Грецією показав, що невідповідність параметрів цілісної структури відповідної вищої форми інтеграції шляхом створення єдиного економічного і валютного простору не обов'язково призводить до відторгнення «слабкої ланки». Витрати ЄС на підтримку Греції перетворилися на постійні, але відмовитися від її фінансування, значить підтвердити слабкість всієї системи. Тим самим забезпечується «страхування» від неефективності для економіки, «що паразитує».

Перехід національної економіки до ринкових відносин в умовах глобалізації вимагає абсолютно нових підходів до забезпечення її функціонування, оскільки інфляційні процеси, що перевищують помірний стимулюючий рівень, одночасно є індикатором структурних диспропорцій і недосконалості грошово-кредитної системи.

Методологічно важливою є можливість різношвидкісної інтеграції, але за умови програмно-цільового управління, яке передбачає наявність загальних цілей і пріоритетів розвитку. Тоді конвергенція і вирівнювання параметрів відбувається постфактум утворення того чи іншого союзу. При такому підході темпи передбачуваної синхронізації будуть набагато вищими, а в разі виникнення проблеми в структурному елементі цілісна система розподіляє «навантаження» на себе повністю або частково. Так, наприклад, у Греції, яка входить до складу ЄС з 1981 р., рівень інфляції, негативне сальдо поточних операцій значно вище, ніж у розвинених країнах зони євро, а за рівнем зовнішнього боргу наблизилася до України, де цей показник до 2009 р. досяг близько 90 % ВВП [7].

Очевидно, що на шляху інтеграції у світове господарство вже зараз необхідна більш тісна співпраця не тільки з передовими країнами, але й з тими, хто проходить той же етап розвитку, тобто існує реальна можливість одночасно збалансувати кількісні та якісні параметри української економіки з іншими національними економіками, віддаючи перевагу власним цілям стратегічного розвитку.

Конвергенція в економічних відносинах у міжнародному поділі праці означає синхронізацію основних макроекономічних параметрів, обумовлених структурою різних за рівнем розвитку економічних систем, що адаптуються до умов єдиної для всіх глобальної економічної системи, тобто відбувається диференціація структури світової економіки шляхом поділу цілого на різноманітні форми і шаблі розвитку. Критерії конвергенції являють програмно-цільові орієнтири, максимальна відповідність яких дозволяє країнам реалізувати багатовекторну інтеграцію з безліччю країн одночасно в різних формах і на паритетних засадах.

Інтеграція означає більш високий рівень взаємозв'язків економічних систем, обумовлених взаємопроникненням структурних елементів національних економік, які в різних поєднаннях утворюють нові форми взаємовідносин, спрямованих на реалізацію цільових функцій учасників інтеграційного процесу. Тому методологічно важливим принципом формування стратегії інтеграційного розвитку національної економіки є можливість інтеграції при мінімальній конвергенції з відхиленням від норм і стандартів, прийнятих в тому чи іншому Союзі, але це дозволяє забезпечити поступальний кількісний і якісний розвиток як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються.

Історичний досвід свідчить про те, що інтеграція може відбуватися і за відсутності конвергенції, оскільки критерії визначені не завжди, як наприклад, це відбувалося на перших етапах Європейської інтеграції у формі Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), в яке увійшли у 1951 р. Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Франція, Італія. Розвиток відносин у 1957 році перетворився в Європейське співтовариство з атомної енергії (ЄСАЕ) і в тому ж році – в Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), включаючи загальний ринок [8].

Очевидно, що первісною формою була галузева інтеграція за відповідної митної і цінової політики щодо цих галузей, з цільовою установкою – відновлення повоєнної економіки. Причому розвиток атомної енергетики у формі союзу, в який сьогодні входять всі 28 країн – учасниць ЄС, відбувався за образом і подобою ЄОВС, що зумовило початок інтенсивного зростання блоку з шести держав. Успіхи інтеграції окремих ринків вугілля, сталі, атомної енергії закономірно привели до переходу на наступний етап розвитку ринкової та митної інтеграції, що відкриває кордони для вільного переміщення товарів, послуг, капіталу, трудових ресурсів.

Однак цей приклад не є однозначним, оскільки після Другої світової війни стартові умови були приблизно рівні не тільки в зруйнованій відтворювальній системі Європи, але і країнах СРСР, у тому числі Україні. З іншого боку, саме розвиток продуктивних сил у галузях став початком формування міжнародних ринків товарів, праці й капіталу.

У сучасних умовах інтеграція гетерогенних структур досягає високих значень як у розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються, саме шляхом максимальної конвергенції, швидкість якої збільшується після вступу в той чи інший Союз. Тобто конвергенція основних макро- і мікро параметрів все одно має відбутися. Однак синхронізація показників може здійснюватися еволюційним шляхом – під впливом ринкового механізму, коли системи об'єктивно відкриті одна для одної, а взаємини юридично не оформлені, які, як правило, мають відображати форму інтеграції і напрямок спільної діяльності в довгостроковій перспективі. Прикладом такого варіанта взаємодії систем може стати короткостроковий «стихийний» характер вектора «Україна – ЄС».

Країни Східної Європи (Польща, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Словенія, Словаччина, Угорщина і Чехія) стали членами ЄС в 2004 р., попередньо не забезпечивши синхронності макроекономічних показників монетарної і фіскальної політики, установлених розвиненими країнами Західної Європи Маастрихтським договором ще в 1992 р. [8].

В результаті стійкість системи ЄС періодично порушується, що проявляється у вигляді інтеграційних циклів, пов'язаних з фінансовим коригуванням національних економік країн Європи, що розвиваються, і навіть деяких розвинених країн. Слід зазначити, що інтеграційні цикли тісно взаємопов'язані з промисловими циклами (середніми хвилями 7-11 років). Неможливість досягти рівня розвинених країн за короткостроковий період обумовлена тим, що в рамках довгих хвиль (великих циклів 40-60 років) економічна система еволюційно проходить в середньому 6 середніх циклів.

Це – послідовний процес, що не передбачає значного скорочення терміну проходження певного технологічного укладу або стадії індустріального розвитку, минаючи проміжні етапи, оскільки це безпосередньо пов'язано з протиріччям між продуктивними силами і виробничими

відносинами, які періодично стають невідповідними. Тоді розвинені країни в цілях підтримки стабільності системи і валюти ЄС фінансують країни, що розвиваються, тобто відбувається процес «згладжування» і «вирівнювання» зростаючої амплітуди коливань в економічних системах країн, що розвиваються, через існуючий «розрив» з розвиненими країнами.

Позитивний вплив глобалізації на динаміку розвитку грошово-кредитних систем різних країн з погляду підвищення конкуренції і стримування цим інфляційного тиску також є підтвердженням впливу ринкового механізму через попит і пропозицію фінансових ресурсів, у результаті чого формується вартість грошей, виражена в облікових ставках економічних систем.

Відсоткові ставки дійсно мають спрямовуючу дію для динаміки ставок за кредитними і депозитними операціями комерційних банків. Проте безпосередньо облікова ставка спочатку формується з оглядом на основні тенденції фінансових ринків у світовій і національній економіці. У період кризи комерційні банки підвищують ставки за кредитами і депозитами, що безпосередньо залежить від підвищеного попиту на гроші з боку фізичних і юридичних осіб.

Особливої уваги заслуговує підвищення уразливості систем, що розвиваються, в умовах відкритості до можливих ризиків, до яких справедливо можна віднести вплив зростаючих потоків короткострокових капіталів.

Передумовою збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України з 2000 р. по 2008 р. стало отримання великого приросту вартості у вигляді позичкового відсотка. Однак зростання пропозиції грошей, зокрема, за рахунок кредитної експансії, закономірно привів до зниження облікової ставки НБУ, що є ще одним фактором впливу об'єктивних економічних законів.

Процеси інтернаціоналізації на фінансових ринках поступово приводять до вирівнювання ставок у різних за рівнем розвитку країнах, що також було підтверджено фактичними даними дослідження.

Зниження вартості кредитних ресурсів, обумовлене зростанням пропозиції через первісну можливість отримати максимальний дохід на спекулятивний капітал, відбувається паралельно з наближенням економіки до циклічного спаду, коли «накачування» економіки фінансовими ресурсами у вигляді фіктивного капіталу досягає апогею напередодні кризи, після якого починається підвищення попиту на гроші і зростання їх вартості. Якщо звернутися до очисної функції кризи, то регулювання відсоткової ставки через її зниження для підтримки економіки не є обґрунтованим.

Особливо важливим для оцінювання та методології дослідження є вдосконалення і посилення методу [8], який дозволяє встановити ступінь конвергенції економічних систем на основі диференціала – різниці між мінімальним і максимальним значенням параметрів національних економік різних за рівнем розвитку країн. Це проявляється в докладній деталізації векторів інтеграційного розвитку, збільшенні тимчасового проміжку динаміки аналізованих показників з подальшим угрупованням векторів інтеграції.

Приріст ВВП у країнах Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) в порівнянні з розвиненими країнами, а також динаміка показника в Україні і Росії відбиває різну інтенсивність в рамках цілісної системи і за її межами в період системної трансформації (табл. 1). На основі даних табл. 1 було зроблено розрахунок диференціала темпів приросту ВВП між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Динаміка відображає відносну стабільність цього показника, за винятком 2005 і 2009 рр., і свідчить про гетерогенність глобальної економічної системи, тому що диференціал – це різниця між максимальним і мінімальним значенням ВВП розвинених країн і країн, що розвиваються. Розрахунок диференціала темпів приросту зроблений на основі даних ВВП України, Росії, СНД, США, країн ЄС і Зони євро, а також країн ЦСЄ.

У період з 1994 по 2004 р. країни ЦСЄ ще не були у складі ЄС, але за амплітудою коливань ВВП вони ближче до стійкості ЄС і США, хоча в абсолютному вираженні дані не можна порівняти. Кожен відсоток приросту ВВП у США або ЄС багаторазово перевищує сукупний приріст у країнах ЦСЄ разом з Росією і Україною.

Таблиця 1

ДИФЕРЕНЦІАЛ ТЕМПІВ ПРИРОСТУ ВВП [13, 14]

Роки	1993-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Диференціал темпів приросту ВВП	9,6	9,8	11,4	6	6,9	9,7	8,6	16,5	9,1

Крім того, економіка України перебувала в стані безперервного спаду до 2000 р., що було наслідком «випадання» структурного елемента з цілісної системи СРСР, яке сталося, не припускаючи альтернативного варіанта інтеграції в нову структуру. Такі країни, як Чехія і Словаччина, територіально належать до країн ЦСЄ, але за класифікацією МВФ відносяться до групи розвинених країн. Диференціал темпів приросту ВВП, розрахований як інтервал між мінімальним і максимальним значенням показника в системі глобальної економіки, характеризує її поліструктурність.

Наступна група показників, параметри яких були встановлені Маастрихтським договором ще в 1992 р., також свідчить про можливі розбіжності в рамках цілісної структури глобальної економіки, а також ЄС, ЄМС, України та Росії, зокрема. Дані про індекси споживчих цін наведені в табл. 2.

Таблиця 2

ІНДЕКС СПОЖИВЧИХ ЦІН, % ДО ПОПЕРЕДНЬОГО РОКУ [13, 14]

Роки	1993-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Країни з розвинутою економікою	2,2	1,8	2	2,3	2,4	2,2	3,4	0,1	1,6
США	2,5	2,3	2,7	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,6
Зона євро, у т.ч.	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6
Німеччина	1,7	1	1,8	1,9	1,8	2,3	2,8	0,2	1,2
Франція	1,6	2,2	2,3	1,9	1,9	1,6	3,2	0,1	1,7
Італія	3,1	2,8	2,3	2,2	2,2	2	3,5	0,8	1,6
Греція	6,4	3,4	3	3,5	3,3	3	4,2	1,4	4,7
ЦСЄ, в т.ч.	44,9	10,9	6,6	5,9	5,9	6	8	4,7	5,3
Польща	16,2	0,8	3,5	2,1	1	2,5	4,2	3,5	2,6
Чехія	–	0,1	2,8	1,8	2,5	2,9	6,3	1	1,5
Словаччина	–	8,4	7,5	2,8	4,3	1,9	3,9	0,9	0,7
Угорщина	15,8	4,4	6,8	3,6	3,9	7,9	6,1	4,2	4,9
Болгарія	71,2	2,3	6,1	6	7,4	7,6	12	2,5	3
Румунія	71,4	15,4	11,9	9	6,6	4,8	7,8	5,6	6,1
СНД	108,2	12,3	10,4	12,1	9,5	9,7	15,6	11,2	7,2
Росія	95,3	13,7	10,9	12,7	9,7	9	14,1	11,7	6,9
Україна	149,3	5,2	9	13,5	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4

На основі даних табл. 2 зроблено розрахунок конвергенції за індексом споживчих цін з точки зору синхронізації економічних систем за рівнем розвитку ринкового механізму, оскільки інфляція є наслідком структурних диспропорцій і недосконалості грошово-кредитної системи, тобто відображає стійкість системи до циклічних спадів (табл. 3).

Таблиця 3

КОНВЕРГЕНЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЗА ІНДЕКСОМ СПОЖИВЧИХ ЦІН

<i>Диференціал векторів інтеграції</i>	1993-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна – країни з розвинутою економікою	147,1	3,4	7	11,2	6,7	10,6	21,8	15,8	7,8
Україна – США	146,8	2,9	6,3	10,1	5,9	9,9	21,4	16,2	7,8
Україна – Зона євро	147,2	3,1	6,8	11,3	6,9	10,7	21,9	15,6	7,8
Україна – Греція	142,9	1,8	6	10	5,8	9,8	21	14,5	4,7
Україна – ЦСЄ, в т.ч.	104,4	-5,7	-2,4	7,6	3,2	6,8	17,2	11,2	4,1
Україна – Польща	133,1	4,4	5,5	11,4	8,1	10,3	21	12,4	6,8
Україна – Чехія	–	5,1	6,2	11,7	6,6	9,9	18,9	14,9	7,9
Україна – Словаччина	–	-3,2	1,5	10,7	4,8	10,9	21,3	15	8,7
Україна – Угорщина	133,5	0,8	2,2	9,9	5,2	4,9	19,1	11,7	4,5
Україна – Болгарія	78,1	2,9	2,9	7,5	1,7	5,2	13,2	13,4	6,4
Україна – Румунія	77,9	-10,2	-2,9	4,5	2,5	8	17,4	10,3	3
Україна – СНД	41,1	-7,1	-1,4	1,4	-0,4	3,1	9,6	4,7	2,2
Україна – Росія	54	-8,5	-1,9	0,8	-0,6	3,8	11,1	4,2	2,5

Якщо розташувати вектори в порядку збільшення диференціала (розриву між показниками індексу споживчих цін), то багатовекторний рух економічної системи логічно починати зі синхронізації показників з країнами СНД і Росією, зокрема. Стійкість ринкового механізму України в порівнянні з цими країнами в окремі періоди (2003, 2004 і 2006 р.) була трохи вищою, що виявилось в меншій інфляції, яка зумовила від'ємне значення диференціала. Далі закономірним є рух вектора – Україна і країни ЦСЄ, причому слід зазначити, що такі країни, як Чехія і Словаччина, належать до розвинених країн [13, 14].

Слід підкреслити, що вплив ринкового механізму на глобальному і локальному рівні відображає основні тенденції як національної економіки, так і світової, через монетарні й фіскальні показники. Той факт, що максимальна конвергенція за індексом споживчих цін спостерігається між Україною, Росією і країнами ЦСЄ, обумовлена відставанням від структурних перетворень у розвинених країнах. Тим не менш, ринок «не терпить порожнечі», і в ЄС були прийняті країни ЦСЄ, але не Україна.

Висновки. Таким чином, проведене наукове дослідження показало, що концепція стратегічної конвергенції, спрямована на реалізацію стратегії інтеграційного розвитку, полягає в синхронізації основних макроекономічних, монетарних і фіскальних індикаторів та систематизації факторів, які забезпечують довгостроковий тренд розвитку на основі ефективного взаємопроникнення економічних систем України і країн ЄС.

Використання методу розрахунку диференціалу показників ВВП та інфляції дозволило точніше визначити рівень конвергенції за окремими векторами інтеграційного розвитку. Аналіз динаміки ВВП та інфляції дозволив виявити значні відхилення української економіки від європейського тренду через неефективну структуру ВВП, що обумовлює інфляцію і дисбаланс на грошовому ринку.

З погляду посилення світових позицій європейський вектор уявляється перспективним не тільки для України, але й для країн Європи, оскільки він не тільки спрямований на розширення ринків збуту розвинених держав, але й у подальшому обумовить їхню активну участь у формуванні ефективного платоспроможного попиту в Україні на основі залучення прямих іноземних інвестицій. Подальшого аналізу вимагають показники облікової ставки, дефіциту бюджету, динаміки валютних курсів, а також проблеми вивозу капіталу й збільшення реальних інвестицій. Для цього за стратегією інтеграційного розвитку Україні треба буде розв'язати непросте завдання щодо подолання негативної позиції у світовому рейтингу, а також адаптації власної економічної системи з розвиненими країнами. Інтеграція України у світову економіку має стати багатовекторною на основі оптимального співвідношення національної економіки та економік Росії, Європи і США, а також економік, що стрімко розвиваються, тобто Китаю та Індії. Для зміцнення нової економічної системи, яка вплине на ефективний розвиток національної економіки, потрібно на базі інтеграційної політики виробити свою власну стратегію.

Література

1. Бабынина Л. Гибкая интеграция в ЕС: классификация и проблемы институционализации / Л. Бабынина // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 6. – С. 31-37.
2. Геец В. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем / В. Геец // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23-53.
3. Геець В. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України / В.М. Геець, В.П. Семиноженка, Б.Е. Кваснюк. – К.: Фенікс, 2007. – 564с.
4. Геец В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины / В. Герц // Экономика Украины. – 2010. – № 3. – С. 4-20.
5. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія. – К.: Вид-во «Світ Знать», 2002. – 528 с.
6. Ляшенко В. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В. Ляшенко. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.
7. Перспективы развития мировой экономики. Глобализация и неравенство [Электронный ресурс] // Официальный сайт МВФ. – 2010. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>
8. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 8 / В.І. Міщенко, А.В. Шаповалов, В.В. Крилова, В.В. Ващенко, Н.В. Гришук та ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2007. – 266 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/research/Centre_S_S/Eurointegration.pdf
9. Филипенко А. Интеграционные перспективы Украины: бигравитационная модель / А. Филипенко // Экономика Украины. – 2005. – № 6. – С. 11-23.
10. Чернецкий Ю. Статистика знает не все, но многое / Ю. Чернецкий // Еженедельник 2000. – 2008. – № 20.
11. Чухно А. Современный финансово-экономический кризис: природа, пути и методы его преодоления / А. Чухно // Экономика Украины. – 2010. – № 1. – С. 4-19.
12. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова (гл. редактор) и Л.С. Шаумяна. Изд. 6-е, перераб. и доп. – М.: Изд-во «Сов. энцикл.», 1964. – 784 с.
13. Державний Комітет Статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ГКС України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Офіційне бюро статистики ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>